

JOSEP M.ª MARQUÈS I PLANAGUMÀ

FRAGMENT DE DIÀLEG ENTRE EL DUC I EL FILÒSOF

Es conserva a l'Arxiu Diocesà de Girona, entre els fragments de pergamins sense catalogar, un bifoli que conté un text català, a la identificació del qual no hem arribat fins ara.

El full, un cop doblat, equival a dos folis, la superfície dels quals era de 300 x 270 mm (mides de l'únic foli complet). La caixa d'escriptura de cada pàgina fa 225 x 140 mm, a dos corondells, de quaranta línies cada un, inicialment, sembla, assenyalats amb plom, sense que, però, restin senyals de puntejat. La separació entre els dos corondells és de 17 mm. El text és escrit amb tinta, que dóna ara un to ros i els títols amb tinta vermella, corresponents a la lletra cursiva de la transcripció. No ha restat cap nota marginal, si n'hi havia.

El full de pergami ha sofert molt. En primer lloc, un esquinç al biaix ens ha fet perdre gairebé la meitat d'un foli. En segon lloc, les dues planes que corresponien a l'exterior, quan el bifoli serví com a coberta d'un llibre de testaments, han perdut pràcticament tota la tinta, i, fins sota l'acció dels raigs ultravioleta, deixen percebre només fragments de mots.

Resten, doncs, una plana sencera i l'altra fragmentària. Amb ajut de Josep Perarnau, que ha revisat la nostra transcripció, establím així l'ordre de lectura: f.1^r, plana esquinçada amb il·lustració de quatre cercles, que sembla referir-se a les marees; f. 1^v, plana amb la tinta perduda, que conté la il·lustració del zodíac; f. 2^r, plana amb la tinta perduda, on es llegeix la rúbrica «Com lo foc no's mou si no en lo seu loc»; f. 2^v, plana conservada íntegrament. Si el full hagués estat el central d'un plec, hi hauria continuïtat entre els textos de ff. 1^v i 2^r, però tampoc ens trobem en condicions de determinar-ho.

La il·lustració de f. 1^r representa la terra quatre vegades per mitjà de dos cercles concèntrics traçats en vermell. A la primera, un angle situat a la part exterior conté la inscripció «Bexament dret»; a la segona, la mateixa inscripció es troba en un angle constituït per dos radis del cercle. Les figures tercera i quarta contenen les paraules «bexament tort» en angles situats a la dreta; la tercera a l'exterior, i la quarta també en angle constituït per dos radis. Les llacunes del text ens obliguen a no assegurar que es tracti de les marees, tot i que seria la interpretació més òbvia.

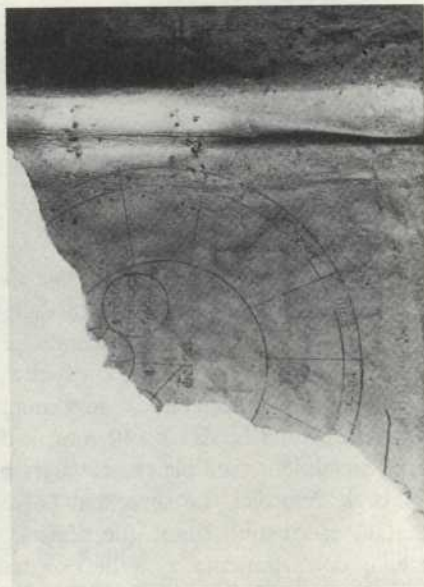
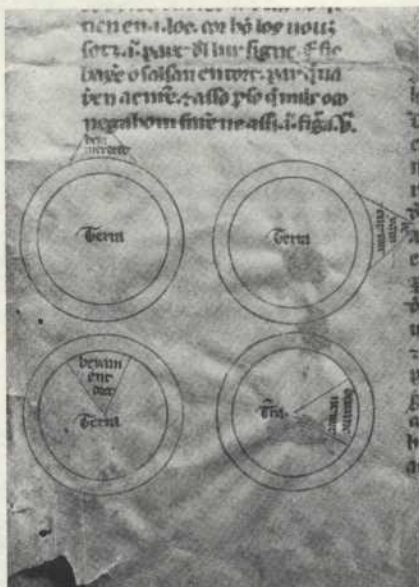

FIG. 1. Abaixaments i elevacions (f. 1r). FIG. 2. Terra, planetes i zodíac (f. 1v).

La il·lustració de f. 1^v conté al mig d'un cercle la paraula «Terra». Dins aquest cercle, tres de més petits situats a la part superior deuen representar planetes; l'únic d'aquests que ha romàs complet porta a l'interior les paraules: «Saturnus et segona ...». Envoltan el cercle dotze divisions zodíacals: és possible de llegir encara els noms de «Capricorni» o «Libra».

Dataríem l'escriptura librària com de la primera meitat del s. XIV. Les rúbriques dels capítols són en vermell; la numeració dels mateixos capítols es troba a la part superior de la plana, alternant xifres romanes en vermell i blau, a l'estil de certs manuscrits bolonyesos. Pel que fa a la procedència, no és possible de saber el lloc on radicava la notaria o parròquia que rebé els testaments que s'hi contenien.

Si bé la menció en el text del sepulcre de Mahoma ens fa pensar en alguna traducció de l'àrab, els nostres mitjans de biblioteca no ens permeten d'advertir una identificació. Només podem assenyalar l'existència d'un llibre intítulat *Sidrach lo Philosof, Fontana de sciència*, documentat a Barcelona l'any 1428,¹ llibre que, però, no sembla haver deixat cap rastre ni

1. Josep M. MADURELL I MARIMON, *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474)*. Contribució al seu estudi (Biblioteca Professional de Anaba. I. Bibliografias), Barcelona 1974, 52, núm. 7.

en la recopilació de Feliu Torras i Amat ² ni en la de Marià Aguiló i Fuster.³ Oferim, per tant, la transcripció del text, bo i esperant que pugui resultar d'interès per a la història de les obres científiques medievals que circulen a Catalunya.

[f 1^a]

que és
 en alcuna n[...]
 los corses d.aque[s...]
 que no solen et axi pu[...]
 sol tira a si la humi[tat ...]
 es més que no sol fa [...]
 pus pesans que no soli[...]
 valen am altre qui d[...]
 ve per natura dels cercles q[...]
 locs de si s'abaxen et en a[... e-]
 xalsen. E la on s'exalsen [... cer]
 cles, et on s'abaxen a veg[ades s'exal-]
 sen et s'abaxen de dret, a veg[ades]
 en tort. E dementre que s'alsen o [ba-]
 xen de dret en dret, cuyda's hom q[ue es-]
 tien en un loc, cor hom los vous
 sotz una part del lur signe. E si's
 baxen o s'alsan en tort, par que va-
 yen a enrere. Et assò per so que mils ó co-
 nega hom, farem ne assí una figura. Va.
 [Figura 1]

[f 1^b]

lo [...]
 De m[...]
 en què seria [...]
 na veuria [...]
 ria a orient. E co[...]
 de la roda devalaria vouri[...]
 aquel ciri que no's mouria en a o[ri-]
 ent ne a occident, mas estar s'ia.
 Per esters com aquela elexa part seria
 dejús e veuria hom aquel ciri que

2. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, XLIV i 720 pp.

3. *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid 1923, XX i 1080 pp.

iria a enrere de orient a occident,
 e cant aquela elexa part de la roda
 puyiaria, parria que aquel ciri este-
 gés en un loc. Tot axí esdevé en
 cada una d'aquestes planetes; per so
 hi à dos locs on estan e un loc que ve
 a enrere. E per so que hom ente-

[f 1^c]

[na ...]

...

[f 1^d]

[Figura 2]

Lo filosof. Segons diu prilaio
 la quarta planeta e... ..es
 delà atemprada on ses qualitats
 de lo cercle de zodíac en dotze
 mesos [...
 que ha fet [... ab mars
 com és en la sublímia part del
 seu cercle és prop Mars es
 menys ben vohit. La quinta
 planeta és Mercurius, e acaba per
 [...

[f 2^a]

...

Con lo foc no's mou si no en lo seu loc

Lo philòsof: no't

gos negar so que a mi plau. Per so lo
 foc, jassia assò que's moga en anant...

...

[f 2^c]

[et vedreu que no corra, et per so neguna cosa on aquestes dues coses ayen
 seynoria no.s pot moure.

[LI]. *Per què la terra no cau com sia en mig del àer*

Lo duc. Lo cel, qui és pus leuyer que la terra, mentre que's mou en l'àer,
 sofer sí. Si no si's mou, caurrà. Donques, com la terra sia en mig de l'àer, si
 no.s mou, per què no cau.

Lo philòsof. En dues guises diu hom que sia en mig del aer. So és a saber,
 com és en aquela part que és en mig del àer. O cor ha àer de cascuna part. Mas
 la terra tota està fora del àer: mas l'àer la avirona de totes partz. E per so diu
 hom que és en mig del àer. E per so, cor la terra no à on avalar, no's cové que
 aya cosa que la sostenga. Cor soste[n]tar apela hom que sia tenguda la cosa per
 forsa d'altre en lo subiran loc. Encara hi à una altra rao perquè no's mou, per so

cor lo foc avirona la terra de cada part, et ab la forsa que ha del tirar esforssas de tirar la terra, et la terra contrasta al tirar, per què la terra no's pot mo[ur]e... ne a amunt ne a aval ne davant ne derrere ne ves nula part, axí com avem oyt de la sepultura de Mahomet, que és de ferre. E pera da yman sofer la en l'èr. D'on, si la terra era enmig del àer, per la forsa que ha lo foc de tirar lo ferre, si puria.

[LII]. *Si la terra era foradada tota, una pera qu'i gitases on iria.*

Lo duc. Totes coses que molt pessen, naturalment devalen, axí com la terra. Dons vull que diges, si la terra era foradada de la una part entro a l'altra, et hom hi gitava una pera en aquel forat, quèn'n seria d'aquela pera.

Lo philò-[^d]-sof. La terra per esguardament de los altres tres elemens és dita baxa, però la migana part de la terra és pus baxa de les altres partz de la terra. D'on, si assò era, aquela pera que hom trametria pel forat, devalaria entrò al miyà de la terra. E si per aventura passava ultra lo miyà per la forsa del caure, puy's tornaria a aquel miyà per natura. E si passava al retornament un poc lo miyà, sempre si tornaria, et axí poc a poc tornan al miyà et passan menys cada vegada lo miyà, aiustar sia al miyà et aquí estar sia.

Lo duc. Dit avem assatz del moviment dels estremers elemens. Digam d'aquí enant del moviment dels miyans.

[LIII]. *De moviment de los miyans elemens*

Lo philòsof. Si no às oblidat so que hom t'à dit del moviment dels estremers, no duptaris del moviment d'aquels qui estan en mig. Cor com tot loc sia pus subira que l'aygua, fores la terra puyar sia contra natura del aygua, e'l loc pus bayx és tot ple de la terra, certa cosa és que l'aygua no pot pus puyar sinó axí com s'és, ni pus avalar. Exament com lo foc sia de sobre l'èr, l'èr no pot pus puyar si no com és, et devalar no pot com seria contra sa natura, per so los dos elemens mouen se en lur propi loc. Del moviment del àer que s fa ab vent, et ab lamp, et ab foc, tractarem com parlarem de les altres coses, dels brugitz de la mar et dels movimens de les aygues direm com tractarem dels baxes elemens, et per so lo món està ferm, cor aquels que alguns dien elemens no han altre loc en què]...